

OCHORNA PRZYRODY I EDUKACJA EKOLOGICZNA W RAMACH PROGRAMU OPERACYJNEGO INFRASTRUKTURA I ŚRODOWISKO

Anna Wilińska, Radomir Dyjak

Streszczenie. Rozwój cywilizacyjny i gospodarczy sprawia, że zasoby różnorodności biologicznej i walory krajobrazowe składające się na znaczące dziedzictwo przyrodnicze naszego kraju, są narażone na postępującą degradację. W dłuższej perspektywie proces ten może doprowadzić do zakłócenia równowagi przyrodniczej środowiska życia człowieka. Należy również pamiętać, że walory przyrodnicze Polski mają bezpośredni wpływ zarówno na zdrowie człowieka, jak też na różne gałęzie gospodarki, w tym w szczególności turystyki.

Naprzeciw tym uwarunkowaniom wychodzą środki V osi priorytetowej Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko (POIiŚ). Przedmiotem wsparcia w ramach programu jest przede wszystkim czynna ochrona przyrody na obszarach chronionych, w tym działania prowadzące do ograniczenia degradacji środowiska naturalnego oraz strat zasobów różnorodności biologicznej. Priorytet stanowią działania związane z ochroną gatunków i siedlisk w ramach sieci Natura 2000. Finansowane są przedsięwzięcia przyczyniające się do zachowania zagrożonych wyginięciem gatunków i siedlisk, ochrony różnorodności biologicznej, przywracania drożności korytarzy ekologicznych oraz przygotowania planów ochrony.

Odrębną, jednak równie ważną, grupę tworzą działania związane z zarządzaniem środowiskiem oraz kształtowaniem zachowań proekologicznych oraz postaw społecznych sprzyjających ochronie środowiska, ochronie przyrody oraz ochronie krajobrazu, które obejmują opracowanie planów i programów oraz szeroko rozumianą edukację ekologiczną. Fundusze Unijne stanowią szansę na realizację nowych działań lub intensyfikację działań dotychczas podejmowanych. Należy jednak pamiętać, że aplikowanie o środki publiczne, jak również realizacja projektów wiąże się z koniecznością spełnienia pewnych wymogów, które służą weryfikacji czy wydatkowanie środków, niejako powierzonych przez obywateli Wspólnoty, prowadzone jest w sposób efektywny i zgodny z podstawowymi wymogami prawa. Dlatego korzystanie ze środków unijnych jest również wyzwaniem, z którym jednak ze względu na niezwykle istotny cel podejmowanych działań, warto się zmierzyć.

Słowa kluczowe: POIiŚ, CKPŚ, środki unijne

NATURE PROTECTION AND ECOLOGICAL EDUCATION IN THE OPERATIONAL PROGRAMME INFRASTRUCTURE AND ENVIRONMENT

Abstract. The development of civilization and economy makes the biodiversity resources and landscapes values, that make up a significant natural heritage of our country, subject to progressive degradation. In the longer perspective, this process may disturb the natural balance of the human environment. Please also note that the Polish natural values have a direct impact on both human health, as well as the various branches of the economy, in particular tourism.

These determinants are met with the funds of the priority V axis of Operational Programme Infrastructure and Environment. Supported under the program is primarily an active nature conservation in protected areas, including actions designed to reduce environmental degradation and loss of biodiversity resources. Priority actions are related to the protection of species and habitats within the Natura 2000 network. Funded projects are contributing to the conservation of endangered species and habitats, biodiversity conservation, restoration of patency of ecological corridors, and preparations of protection plans.

A separate, but equally important, group is formed by activities related to environmental management, and creating environmentally friendly behavior and social attitudes conducive to environmental protection, nature conservation and landscape conservation, which include plans and programs, and widely understood ecological education.

EU funds represent an opportunity to implement new activities or enhance actions already taken. However, please note that applying for public funds, the implementation of projects involves necessity to meet certain requirements to verify that expenditure is carried out effectively and with accordance with the basic legal requirements. Therefore, the use of EU funds is also a challenge, which, however, due to the very important objective of the activity we should face.

Keywords: POIiŚ, CKPŚ, EU funds

Cele V osi priorytetowej POIiŚ

Na etapie przygotowania Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko podjęto decyzję, że jeden z komponentów programu będzie koncentrował się na finansowaniu działań dotyczących ochrony przyrody i kształtowania postaw proekologicznych. Horyzontalnym celem V osi priorytetowej, jest ograniczenie degradacji

środowiska naturalnego oraz strat jego zasobów i zmniejszania różnorodności biologicznej. Wyznaczono również cztery kluczowe cele szczegółowe:

- przywracanie właściwego stanu siedlisk przyrodniczych (ekosystemów) i ostoi gatunków na obszarach chronionych wraz z zachowaniem zagrożonych wyginięciem gatunków oraz różnorodności genetycznej roślin, zwierząt i grzybów,
- przywrócenie drożności korytarzy ekologicznych umożliwiających przemieszczanie się zwierząt i funkcjonowanie populacji w skali kraju,
- wsparcie procesu opracowania planów ochrony dla obszarów chronionych,
- zwiększenie świadomości w zakresie potrzeby i właściwych metod ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu.

Priorytetem działań ukierunkowane na zachowanie gatunków oraz siedlisk chronionych w ramach sieci Natura 2000, jak również związane z doskonaleniem systemu zarządzania siecią obszarów chronionych. Z założenia V oś priorytetowa jest instrumentem wspierającym wdrażanie wspólnotowego systemu ochrony gatunków i siedlisk Natura 2000 w Polsce w latach 2007-2013.

W ramach V osi priorytetowej wyodrębniono cztery działania:

Działanie 5.1. Wspieranie kompleksowych projektów z zakresu ochrony siedlisk przyrodniczych na obszarach chronionych oraz zachowanie różnorodności gatunkowej,

Działanie 5.2. Zwiększenie drożności korytarzy ekologicznych,

Działanie 5.3. Opracowanie planów ochrony obszarów chronionych,

Działanie 5.4. Kształtowanie postaw społecznych sprzyjających ochronie środowiska, w tym różnorodności biologicznej.

System zarządzania programem

Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko charakteryzuje się złożonym modelem zarządzania i wdrażania. Nadrzędną instytucją zarządzającą, która tworzy główne założenia programowe, jak również horyzontalne oraz szczegółowe wytyczne dotyczące wdrażania programu jest Ministerstwo Rozwoju Regionalnego. Rolę instytucji pośredniczącej w zakresie priorytetów środowiskowych powierzono Ministerstwu Środowiska, natomiast funkcje instytucji wdrażającej, która odpowiada za przygotowanie i prowadzenie naboru wniosków, obsługę płatności oraz bieżący kontakt z beneficjentem odpowiada Centrum Koordynacji Projektów Środowiskowych.

Beneficjenci

Wśród podmiotów, które mogą skorzystać ze środków V osi priorytetowej, znalazła się szeroka grupa jednostek związanych z podejmowaniem działań na rzecz ochrony przyrody lub kształtowania postaw proekologicznych, w tym: jednostki rządowe i samorządowe, organizacje pozarządowe, parki narodowe i krajobrazowe, jednostki lasów Państwowych, jednostki naukowe.

Dostępne środki na lata 2007-2013

W ramach POIiŚ 2007-2013 na realizację działań dotyczących ochrony przyrody i kształtowania postaw ekologicznych przeznaczono łącznie prawie 89 mln Euro. Środki te pochodzą z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego. Większość środków planuje się przeznaczyć na działania dotyczące czynnej ochrony gatunków i siedlisk (ponad 55%) oraz zwiększanie drożności korytarzy ekologicznych (ponad 20%). Pozostałe środki w mniej więcej równej części zostaną przeznaczone na opracowanie planów i programów ochrony oraz kształtowanie postaw proekologicznych.

Zasady finansowania projektów

Poziom dofinansowania projektów ze środków POIiŚ wynosi maksymalnie 85%. Dzięki współpracy z Narodowym Funduszem Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej beneficjenci mogą pozyskać pozostałe środki na realizację projektów w ramach programu priorytetowego wdrażanego przez tę instytucję. Podkreślić należy, że w myśl przyjętego systemu beneficjent składa jeden wniosek o dofinansowanie, który następnie oceniany jest wspólnie przez dwie instytucje współfinansujące. Rozliczenie dotacji następuje również w formie jednego wniosku o płatność przedkładanego do CKPŚ i weryfikowanego wspólnie z NFOŚiGW. Wypracowane wspólnie z NFOŚiGW rozwiązania są niewątpliwie jednym z atutów programu, niespotykanym w innych instrumentach ukierunkowanych na finansowanie ochrony przyrody.

W przypadku braku środków na prefinansowanie projektów beneficjenci mogą otrzymać zaliczkę na poczet planowanych wydatków do wysokości 95% ogólnej kwoty dotacji POIiŚ. Zaliczka wypłacana jest zwykle w kilku transzach. Warunkiem otrzymania kolejnej transzy jest rozliczenie wcześniej wypłaconych środków.

Minimalna wartość projektu

POIiŚ jest programem o zasięgu krajowym, koncentrującym się na realizacji największych projektów. Dlatego w ramach V osi wyznaczono minimalny próg wartości projektów na poziomie 400 tys. PLN. Przedsięwzięcia dotyczące ochrony przyrody o niższej wartości mogą być finansowane ze środków NFOŚiGW, jak również w części województw ze środków regionalnych programów operacyjnych.

Działania finansowane w ramach V osi priorytetowej POIiŚ

W ramach V osi priorytetowej finansowane są dość różnorodne działania związane z ochroną przyrody i kształtowaniem postaw proekologicznych, skupione w ramach czterech działań:

Działanie 5.1. Wspieranie kompleksowych projektów z zakresu ochrony siedlisk przyrodniczych na obszarach chronionych oraz zachowanie różnorodności gatunkowej

Przez ostatnie dziesięciolecia ludzkość korzystała w ogromnym stopniu ze zdobyczy rozwoju, które przyczyniły się do poprawy warunków życia. Jednak rozwój ten w dużej mierze wiązał się ze spadkiem zarówno różnorodności jak i zasięgu systemów naturalnych, czyli ze spadkiem różnorodności biologicznej. Ta utrata różnorodności biologicznej na poziomie ekosystemów, gatunków i genów jest niepokojąca nie tylko z powodu znaczenia natury jako takiej, lecz także dlatego, że jej skutkiem jest obniżenie jakości życia.

Jednym z celów Unii Europejskiej jest powstrzymanie postępującego procesu spadku różnorodności biologicznej – cel ten jest osiąganym poprzez wspieranie przedsięwzięć, służących ochronie in-situ rodzimych gatunków i siedlisk przyrodniczych zagrożonych w skali Europy.

W ramach V osi POIiŚ główny nacisk kładzie się na odtwarzanie i kształtowanie warunków dla trwałego zachowania zasobów przyrodniczych, w tym m.in.: renaturyzację zdegradowanych siedlisk lądowych i wodnych, kształtowanie ostoi gatunków, wykup gruntów kluczowych dla ochrony przyrody, restytucję i reintrodukcję gatunków zagrożonych. Priorytetowo traktowane są projekty realizowane na obszarach Natura 2000, jak również przedsięwzięcia charakteryzujące się kompleksowym podejściem do rozwiązywania istniejących problemów ochronnych.

Jednocześnie obszary o wysokich walorach przyrodniczych są często zagrożone z powodu nadmiernej i niekontrolowanej presji turystyki. Paradoksalnie, wzmożone zainteresowanie społeczeństwa czynnym wypoczynkiem na łonie natury może nie iść w parze z racjonalnym wykorzystaniem zasobów przyrodniczych i koniecznością zachowania ich dla przyszłych pokoleń. Zbyt intensywna penetracja ostoi przez człowieka, zwłaszcza w newralgicznym okresie rozrodu i wychowu młodych, może doprowadzić do zaniku lokalnych populacji niektórych gatunków. Istnieje zatem potrzeba ukierunkowania rozwoju turystyki tak, by udostępnianie obszarów objętych ochroną nie stało się przyczyną ich degradacji.

W ramach V osi priorytetowej wspierane są przedsięwzięcia polegające na kanalizowaniu aktywności turystycznej na obszarach występowania zagrożonych gatunków lub siedlisk poprzez budowę lub modernizację małej infrastruktury turystycznej. Ma ona służyć odsunięciu głównego nurtu ruchu turystycznego od najcenniejszych i najbardziej zagrożonych ostoi gatunków i siedlisk na danym obszarze, przy czym priorytetowo traktowane są projekty dotyczące zabezpieczenia obszarów należących do sieci Natura 2000.

Inwestycje dofinansowywane w ramach tego typu działań polegają najczęściej na budowie lub modernizacji ścieżek dydaktycznych, szlaków turystycznych, ścieżek rowerowych, punktów i wież widokowych, zadaszeń, parkingów. Istotnym narzędziem jest także chronienie przyrody poprzez informowanie i edukowanie turystów.

Beneficjentami pomocy udzielanej w ramach tego działania są najczęściej parki narodowe, nadleśnictwa zarządzające obszarami chronionymi, organizacje pozarządowe, a także samorządy terytorialne.

Działanie 5.2. Zwiększenie drożności korytarzy ekologicznych

Szybki rozwój cywilizacyjny Polski w ostatnich latach, związany m.in. z budową dróg szybkiego ruchu i autostrad, modernizacją linii kolejowych, rozwojem zabudowy przemysłowej i mieszkaniowej, budową urządzeń piętrzących wiąże się dość często z przerywaniem ciągłości lub ograniczeniem drożności tras przemieszczania się oraz migracji zwierząt. Skutkiem jest fragmentacja siedlisk oraz krajobrazu, która w dłuższej perspektywie czasu może powodować utratę różnorodności biologicznej w skali lokalnej, jak również w skali całego kraju.

W ramach V osi parytetowej priorytetowej finansowane są różnego rodzaju działania, które przeciwdziałają lub ograniczają negatywne skutki przerywania ciągłości korytarzy ekologicznych – zarówno lądowych, jak i wodnych. Wsparcie mogą uzyskać inicjatywy polegające na budowie przejść dla zwierząt, jak również urządzeń przywracających ciągłość cieków, na których powstała zabudowa hydrotechniczna. Finansowane są również inne inicjatywy, które tworzą warunki dla przemieszczania się zwierząt, ze szczególnym zwróceniem uwagi na gatunki objęte ochroną. Priorytetowo traktowane są projekty dotyczące zwiększania spójności obszarów o wysokich walorach przyrodniczych należących do sieci Natura 2000.

Działanie 5.3. Opracowanie planów ochrony obszarów chronionych

Sprawne zarządzanie obszarami chronionymi wymaga przygotowań kompleksowych, wieloletnich strategii i działań ochronnych. Kluczową rolę odgrywają tu plany ochrony parków narodowych, rezerwatów przyrody, a w szczególności obszarów Natura 2000. Tego rodzaju dokumenty mają istotne znaczenie dla faktycznego wdrożenia zasady zrównoważonego rozwoju dla terenów o najwyższych walorach przyrodniczych.

Wychodząc naprzeciw tym istotnym potrzebom CKPŚ wspiera opracowanie dokumentacji niezbędnej do efektywnego zarządzania zasobami przyrodniczymi, a więc planów ochrony dla kluczowych obszarów chronionych oraz programów ochrony dla wybranych gatunków i siedlisk.

Doświadczenie pokazuje, że skuteczna ochrona gatunku lub siedliska musi być oparta na wiedzy eksperckiej i powinna być prowadzona z uwzględnieniem lokalnych uwarunkowań oraz przy zaangażowaniu wielu środowisk, w tym m.in.: zarządców i właścicieli gruntów, organizacji pozarządowych, naukowców, a także władz i społeczności lokalnych. Dlatego największe szanse na uzyskanie dofinansowania mają projekty, w których proces opracowywania planów i programów ochrony prowadzony jest w duchu konsultacji społecznych oraz zakłada udział szerokiego grona interesariuszyzainteresowanych.

Działanie 5.4. Kształtowanie postaw społecznych sprzyjających ochronie środowiska, w tym różnorodności biologicznej

Społeczeństwo polskie wykazuje niewystarczający stan wiedzy na temat potrzeby oraz właściwych metod ochrony przyrody, gatunków zwierząt i roślin oraz obszarów ich wy-

stępowania. Działania ochronne często postrzegane są jako bariera dla rozwoju lokalnego i regionalnego. Dlatego istnieje konieczność zwiększania świadomości społeczeństwa w zakresie potrzeby oraz właściwych metod ochrony przyrody na obszarach chronionych.

CKPŚ wspiera działania edukacyjne skierowane do społeczności lokalnych zamieszkujących obszary chronione lub ich bezpośrednie sąsiedztwo oraz ogólnopolskie lub ponadregionalne przedsięwzięcia edukacyjne, dotyczące ochrony środowiska i przyrody, skierowanie do grup zawodowych wywierających największy wpływ na przyrodę, w tym:

- projekty wskazujące sposoby uwzględniania potrzeb ochrony przyrody w gospodarce leśnej, gospodarce wodnej oraz planowaniu przestrzennym;
- szkolenia usprawniające i ulepszające proces ocen oddziaływania na środowisko;
- szkolenia dla służb ratowniczych i wojska usprawniające likwidowanie zagrożeń dla środowiska;
- szkolenia dla służb celnych, policji, wymiaru sprawiedliwości oraz straży branżowych usprawniające wykrywanie i sankcjonowanie przestępstw przeciwko środowisku.

Szczególny nacisk położony zostanie na kształtowanie postaw ekologicznych mieszkańców terenów należących do sieci Natura 2000. Realizacja projektów powinna zapewnić zwiększony poziom zrozumienia i akceptacji zasad ochrony przyrody wśród społeczności lokalnych oraz rozwinąć pozytywne emocjonalne postawy wobec środowiska naturalnego.

Istotnym aspektem jest usprawnienie komunikacji pomiędzy decydentami a społecznościami lokalnymi oraz wypracowanie metod rozwiązywania konfliktów społecznych na obszarach chronionych. Realizacja projektów powinna doprowadzić do wzrostu aktywności i osobistego zaangażowania mieszkańców obszarów chronionych w działania na rzecz ochrony przyrody.

Szanse i wyzwania

Na realizację V osi priorytetowej przeznaczono jedynie 89 mln Euro, jest to więc znikomy odsetek środków wydatkowanych w ramach w ramach POIiŚ. Biorąc jednak pod uwagę poziom środków publicznych przeznaczanych na ochronę przyrody i edukację ekologiczną w Polsce w latach poprzednich należy stwierdzić, że środki V osi POIiŚ stanowią istotne uzupełnienie dotychczas dostępnych funduszy. Są więc niewątpliwie szansą dla intensyfikacji działań na rzecz ochrony przyrody i edukacji ekologicznej społeczeństwa.

W ramach V osi POIiŚ wdrożono mechanizmy, które stanowią udogodnienie dla podmiotów zainteresowanych realizacją projektów środowiskowych. Wśród najistotniejszych należy wymienić:

- uruchomienie linii współfinansowania projektów ze środków NFOŚiGW, która umożliwia uzyskanie dofinansowania najbardziej wartościowych projektów dotyczących ochrony przyrody lub edukacji ekologicznej na poziomie 100%;
- możliwość prefinansowania projektów w formie zaliczek wypłacanych w transzach wraz z postępem rzeczowym przedsięwzięć;

- możliwość przeznaczenia do 20% wartości wydatków kwalifikowanych na działania związane z zarządzaniem projektem;
- procedura dwustopniowa naboru i oceny wniosków, która wiąże się z ograniczeniem ilości dokumentów wymaganych w momencie złożenia aplikacji wnioskowej, a więc przed oceną formalną i oceną wartości merytorycznej projektu;
- możliwość przedłożenia pozwoleń na budowę po podpisaniu umowy o dofinansowanie.

Należy jednak pamiętać, że wydatkowanie środków publicznych, powierzonych niejako w zarząd przez obywateli Wspólnoty, nie odbywa się i nie może odbywać się na zasadach właściwych dla środków prywatnych. Wnioskodawcy a następnie beneficjenci zobowiązani są stosować zasady, które gwarantują, że powierzone środki wydatkowane są w sposób efektywny i zgodny z prawem. System finansowania stosowany w ramach V osi POIiŚ charakteryzuje się również kilkoma istotnymi niedogodnościami, do których należą m.in.:

- długi proces decyzyjny – w zarządzanie i wdrażanie osi priorytetowej zaangażowanych jest kilka instytucji, które są współodpowiedzialne za podejmowanie decyzji;
- rozbudowany system dokumentowania wydatków – w ramach POIiŚ przyjęto jednolity model dokumentowania i rozliczenia wydatków, te same zasady obowiązują duże projekty infrastrukturalne (polegające na budowie dróg, spalarni odpadów i oczyszczalni ścieków), które obejmują kilka kontraktów i generują niewielką liczbę dokumentów księgowych, jak i małe projekty przyrodnicze, które charakteryzują się zwykle znacznym rozdrobnieniem wydatków;
- trudności z realizacją projektów partnerskich – w szczególności, gdy członkami partnerstwa są za równo państwowe jednostki budżetowe, jak i jednostki pozabudżetowe.

Z uwagi na powyższe podmioty przygotowujące, a następnie realizujące przedsięwzięcia powinny zwracać uwagę na zagadnienia związane z zarządzaniem projektem, w tym prawidłowość procesu wyboru wykonawców, dokumentowanie i rozliczenia wydatków. Często sam dobór odpowiedniej strategii realizacji zamówień może skutecznie ograniczyć nakład pracy związanej z rozliczeniem projektów.

Tym samym realizacja projektów w ramach V osi priorytetowej POIiŚ jest nie tylko szansą, ale również wyzwaniem, które jednak warto podjąć ze względu na niezwykle istotny cel podejmowanych działań. Mimo trudności motorem napędowym zespołu CKPŚ jest świadomość, że dzięki bardzo dużemu zaangażowaniu beneficjentów oraz 89 mln Euro, które odpowiadają wartości jednego średniej wielkości projektu wodno-kanalizacyjnego, możliwe będzie:

- objęcie działaniami czynnej ochrony in-situ co najmniej kilkudziesięciu siedlisk przyrodniczych narażonych na degradację oraz miejsc bytowania zagrożonych gatunków;

- wdrożenie programów ochrony ex-situ zagrożonych gatunków roślin, które obejmują swym zasięgiem powierzchnię niemal całego kraju;
- budowa ośrodków umożliwiających przetrzymywanie gatunków CITES;
- budowa lub modernizacja kilkudziesięciu kilometrów ścieżek i tras turystycznych, które przyczyniają się do porządkowania ruchu na obszarach chronionych, a co za tym idzie odsunięcia presji od najcenniejszych gatunków i siedlisk;
- budowę infrastruktury przywracającej lub poprawiającej drożność co najmniej kilkunastu ciągów ekologicznych;
- opracowanie planów zadań ochronnych dla ponad 400 obszarów Natura 2000;
- realizacja kilkunastu inicjatyw edukacyjnych skierowanych do ogółu społeczeństwa, grup zawodowych istotnych z punktu widzenia ochrony przyrody i środowiska oraz mieszkańców terenów sąsiadujących z obszarami chronionymi.

Literatura

www.ckps.pl

Ana Wilińska

Centrum Koordynacji Projektów Środowiskowych
anna.wilinska@ckps.pl

Radomir Dyjak

Centrum Koordynacji Projektów Środowiskowych
radomir.dyjak@ckps.pl

Projekty obsługiwane przez Centrum Koordynacji Projektów Środowiskowych są współfinansowane przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Programu Infrastruktura i Środowisko

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI FUNDUSZ
ROZWOJU REGIONALNEGO

